

Seija Pessi
opettaja

Elämää kruununtalossa

Esiäitini Anna Stiina Yrjöntyttä Kangasalta meni 200 vuotta sitten miniäksi Havisevan Paavolaan, joka oli kruununtalo. Tutkiessani hänestä alkanutta sukua, etsin myös suvun talotietoja. Tutustuin omaan sukuuni kuuluneiden parin kruununtalon vaiheisiin ja etsin niistä asumiseen liittyneitä asiakirjoja. Kun selostan kruununtaloissa asumisesta havaintoja, vertailuja ja päätelmiä, minulla on aiheeseeni sukututkijan suppea näkökulma.

Laajempaa historiallista tietoa kruununtaloista saa kirjallisuudesta. Hämeen Heimoliiton julkaisemassa *Hämeen historiassa*, osassa III:2 on laaja artikkeli "Talonpoikainen maanomistus". Siinä selvitetään kruununtalollisten elämää ja asemaa, siihen vaikuttaneita asetuksia, määräyksiä ja virkamiesten toimintaa eri aikoina. Kirjassa *Längelmäveden seudun historia* on Jutikkalan asiaa käsittelevä artikkeli "Talonpojat".

Kruununtilojen määrä vaihteli eri seuduilla

Aikaisemmin tutkin isäni sukua, joka on Längelmäeltä lähtöisin oleva Solalan suku. Suvun talo oli perintötalo eli verotalo (skatte hemman).

Äitini suku Kangasalla asui kruununtalossa (krono hemman). Ihmettelin sitä, koska Längelmäellä vastaan ei ollut tullut kruununtaloja sukututkimuksen yhteydessä. Kirjallisuudesta minulle kuitenkin selvisi, että suuri osa talonpojista asui 1700-luvun alussa kruununtaloilla. Se oli paljon yleisempää kuin aluksi luulin.

Vapaiden talonpoikien talot olivat joutuneet kruunun haltuun, esim. kolmen vuoden maksa-

mattomista veroista tai kun talot kuolonvuosina olivat autioituneet. Kun aatelisille lahjoitettujen tilojen aatelisoikeuksia peruttiin, voitiin niistä tehdä kruunun virkataloja tai sotilasvirkataloja. Erämaihin perustetut uudistalot olivat kruununtiloja. Entiset sotilastalot olivat vielä 1900-luvun alussa kruununtiloja.

Kruununtalon maan omisti valtio kun taas perintötalo kuului talollisen suvulle, mutta molemmista maan tuotto kuului kruunulle verojen muodossa.

Pitäjänhistorioissa on Jutikkalan laatimia tilastoja perintötaloista ja kruununtaloista suuren Pohjan sodan jälkeen. Seuraava taulukko on laadittu niiden tietojen mukaan.

	Perintötaloja	Kruununtiloja
Sääksmäki	37	117
Kangasala	44	142
Orivesi	22	77
Sahalahti	17	33
Kuhmalahti	17	22
Eräjärvi	14	9
Längelmäki	33½	19½

Kangasalla, Orivedellä ja Sääksmäellä oli taloista perintötaloja vajaa neljännes ja Sahalahdella noin kolmannes. Längelmäellä ja Eräjärvellä puolestaan oli perintötaloja runsaasti enemmän kuin kruununtiloja. Havaintoni sukututkijana piti siis paikkansa.

Luvuista huomaa, että syrjäseutujen talonpojat olivat säilyttäneet muita paremmin sukuoi-keutensa. Syynä voi olla, että verotus ja veronmaksutuotteet olivat erilaisia. Esim. varhaisina aikoina Längelmäellä sai maksaa veroja kuiva-

tulla hauella, jonka saamiseen katovuodet eivät vaikuttaneet. Ehkä virkamiesten ja aateliston kiinnostus ei kohdistunut niin innokkaasti syrjäseutuihin.

Kirkonkirjoissa ei useinkaan näy, olivatko talot kruununtaloja vai perintötaloja, sillä kaikkien talollisten kohdalle on merkitty bonde (talollinen). Vasta talon asiakirjoja tutkiessa tilanne selviää.

Kruununtaloja ja perintötaloja Havisevan kylässä

Esimerkkitaloni on Paavolan kruununtalo Kangasalan Havisevan kylässä. Käytän nimitystä talo, koska Paavola oli kylän kantatalo, jolla oli kylässä oma rekisterinumeronsa, nro 3.

Kangasalan kirkolta pohjoiseen on pitkä lahedkeinen Vesijärvi, jonka länsipuolella Havisevan lahden perukassa on Havisevan kylä. Sinne oli ilmeisesti tullut asukkaita jo 1400-luvun loppupuolella, koska voudit 1540 kirjoittivat tileihinsä peräti kuusi taloa. Talojen nimetkin ovat varsin vanhoja: Uotila, Antila, Pietilä, Nikkilä, Harala ja Paavola; varhaisiin maakirjoihin nimiä ei tosin vielä merkitty.

Havisevan kaikki talot olivat yhtä suuria eli niillä oli samansuuruinen manttaaliluku. Maakirjoihin alettiin 1600-luvun loppupuolella merkitä, olivatko tilat perintötiloja, kruununtaloja tai rälsimaata eli merkittiin niiden ns. maanluonto. Hämeessä maanluonto on merkitty vuonna jo 1687, mutta tiedot ovat Jutikkalan mukaan luotettavia vasta suuren Pohjan sodan jälkeen. Myöhemmistä maakirjoista ilmenee, että neljä Havisevan taloista oli perintötaloja, mutta Paavola ja Uotila olivat muuttuneet kruununtaloiksi. Esimerkkitaloni Paavola oli 1600-luvun alussa ollut autiona ja ehkä silloin jäänyt kruununtaloksi.

Havisevan kylän verot lahjoitettiin 1652 Erik Ulfillle, Luodon (nykyisen Holman) kartanon omistajalle Orivedeltä. Ulf yritti perustaa Havisevan kylään säterikartanon, johon aluksi piti kuulua kaksi taloa. Hänen säterioikeutensa Havisevalla peruttiin 1683. Siinäkin yhteydessä ky-

län kaksi taloa ovat voineet menettää sukuoikeutensa ja tulla kruununtaloksi.

Kun vertailee Havisevan kylän talonpoikien elämää, se näyttää aika samanlaiselta, asuivatpa he kruununtaloa tai perintötaloa.

Kylästä on piirretty 1600-luvulla kartta, jossa talot on merkitty riviin kyläraitin varteen. Pellot on piirretty kahdeksi aidatuksi vainioksi, mitkä on kartassa merkitty kirjaimilla A ja B, joita talonpojat viljelivät yhdessä. Kylässä oli siis kaksivuoroviljelys. Käytössä oli sarkajako, mikä näkyy 1700-luvun kartasta. Pellot oli jaettu yhtä suuriin osiin sarkoina myös kruununtaloille.

Raskas ja monimutkaisesti maksettava verotus rasitti sekä perintö- että kruununtaloa. Varallisuudessaakaan ei kruununtalollisten ja perintötalollisten kesken välttämättä ole eroja, esim. Möhkölän rustholli Kangasalla oli kruununtalo ja silti 2 manttaalin suuruinen.

Valtiovalta eli kruunu sääтели ja rajoitti monin määräyksin talonpojan elämää sekä kruununtalossa että perintötalossa. Virkamiehet oli määrätty pitämään tiloilla tarkastuksia, jotta niitä asuttaisiin kruunun ohjeiden mukaan. Ehkä kruununtaloja kuitenkin tarkastettiin ahkerammin.

Isännän vaihdossa oli eroa

Isännän vaihdos oli kruununtalossa ja perintötalossa erilainen. Perintötalossa suoritettiin isännän kuoltua perinnönjako. Uuden isännän, usein vanhimman pojan, piti käräjillä hakea vahvistus talonsa omistukselle eli lainhuudatus. Hän sai taloonsa kiinnekirjan (skattebref). Perintötalo voitiin myydä vieraalle suvulle.

Kruununtalo siirtyi myös useimmiten suvulle, tavallisesti isältä vanhimmalle pojalle. Sen hallinta- ja asumisoikeuden vahvisti läänin maaherra kruununviranomaisena. Hän antoi talolliselle sijoituskirjan eli immissiokirjan (immisionsbref) kruununtilaan. Viranomaiset siis sijoittivat talon haltijan asumaan kruununtalalle. Talon muilla lapsilla perillisinä ei ollut siihen osaa.

Vuonna 1789 oikeus anoa kruununtalon hallintaoikeutta muuttui perinnölliseksi. Viran-

omaiset vahvistivat mielellään jälkeläisten asumisoikeuden, eivätkä talonpojat itse voineet myydä taloa muille ja näin kruununtilat säilyivät usein perintötaloja paremmin suvulla.

Paavolan kruununtalon asukkaita

Myös virkamiehet kiinnostuivat kruununtilojen asumisesta. Havisevan Paavolaankin sai sijoituksen 1692 Kangasalan pitäjänkirjuri Erkki Humalainen. Kruununtalon velvollisuuksien eli verojen hoitaminen ei aina ollut helppoa. Suuren Pohjan sodan aikaan Erkki Humalainen ilmoittikin luopuvansa koko talosta, koska hänen kaksi poikaansa olivat joutuneet sotaan. Isonvihan jälkeen, koko 1700-luvun, Humalaisen sukua kuitenkin asui Paavolan kruununtalossa tavallisina talonpoikina.

Vuoden 1761 kartasta voi nähdä, miten Paavolan tontti oli kylän keskellä. Vuonna 1759 Paavolan kruununtalo halottiin, jolloin kaksi rakennusta oli samalla ahtaalla tontilla isäntinään Humalaisen jälkipolviin kuuluneet veljekset. Toinen veljeksistä siirsikin talonsa kauemmaksi. Tämä Paavolan puolikas lunastettiin perinnöksi 1794, jolloin se ei enää ollut kruununtila. Muutaman vuoden kuluttua sen isäntä Heikki Heikinpoika myi sen kihlakunnan kruununvouti Carl Johan Nordbergille. Ehkä kruununvouti oli järjestellyt itselleen mahdollisuuden ostaa Paavolan talonpuolikkaan.

Perintötalon voi ostaa, mutta kruununtalon voi lunastaa vain sen asukas. Edellisellä vuosisadalla kihlakunnan kruununvoutveja oli kielletty ostamasta kruununtaloja omiksi perintötaloiksi, koska heillä olisi ollut asemastaan etua.

Olen huomannut, että aika usein perintötaloksi lunastettu kruununtalo joutui myyntiin. Syynä voi olla, että lunastaminen sittenkin oli taloudellisesti raskasta. Vai eikö maahan oltu kiinnytty kuten vanhoissa perintötaloissa?

Kruununvouti Carl Nordbergin Paavolaa nimettiin hänen aikanaan Carlsvigiksi.

Toinen Paavolan puolikas oli yhä kruununtalo ja isossajaossa 1790-luvulla se määrättiin siirrettäväksi aivan Havisevan kylän perälle. Taloa ruvettiin nimittämään kyläläisten kesken Pe-

rä-Paavolaksi eli Peräläksi. Rekistereissä se oli yhä Paavolan talon puolikas (halfva Paavola kronohemman).

Uusi suku alkaa Perä-Paavolan kruununtalossa

Selvitän kruununtalossa asuneiden sukulaisuussuhteita, koska niistä selviää asumisoikeuksien periminen. Paavolaa asui siis pitäjänkirjuri Erkki Humalaisen jälkipolvet 1700-luvulla. Vuosisadan lopussa hänen sukuaan oleva Matti Pärttylinpoika oli sijoitettuna asumaan Perä-Paavolaksi kutsuttuun Paavolan kruununtalon puolikkaaseen.

Hänen miniäkseen tuli Anna Stiina Yrjöntytär Kaukolan talosta. Anna-Stiinan aviomies Antti Matinpoka, talon nuori isäntä, kuoli ja ensimmäinen lapsi syntyi isän kuoleman jälkeen. Anna Stiina jäi taloon, sillä hänen poikansa Antti Antinpoka voisi hallinto-oikeuden siirtymissäännösten mukaan aikanaan anoa kruununtalon asumisoikeutta.

Oikeus kruununtalon hallintaan oli ensin leskellä, hänen jälkeensä ensisijaisesti vanhimmalla pojalla, sitten vanhimman pojan lapsilla, sitten seuraavaksi vanhimmalla pojalla ja hänen lapsiltaan, sitten kolmannella pojalla jne. Poikien puuttuessa tulivat tyttäret vuoroon vanhimmas-ta alkaen. Säädökset ovat vuodelta 1811.

Nuoren isännän kuoleman jälkeen talon kun-nossapito ja maksujen suorittaminen vaativat kuitenkin miestyövoimaa. Luultavasti Paavolas-sa appiukon mielestä oli vain hyvä, kun miniä Anna Stiina otti taloon uuden miehen. Häät Rai-kun Siurolasta tulleen Simo Mikonpojan kanssa vietettiin 1799 vuoden viimeisinä päivinä. Anna Stiinalle ja Simolle syntyi 3 lasta. Heistä alkoi äitini suku, jonka sukunimeksi myöhemmin va-kiintui Perä-Paavolasta lyhentynyt Perälä.

Simo Mikonpoika merkittiin kirkonkirjoissa talolliseksi (bonde) ja Matti Pärttylinpoika vanhaksi isännäksi. Kirkonkirjoista ei voinut nähdä, että virallinen kruunun myöntämä talon hallinto-oikeus (immissio) oli yhä vanhalla isännällä, Matti Pärttylinpojalla.

Aiheuttiko talon hallinta aikoinaan miehille riittää, jää vain arvattavaksi. Ehkä Simo sai mää-

rätä asioista kuten isäntä ainakin. Vai pyrkikö vanha isäntä muistuttamaan, että oikeastaan hänellä oli talon hallintaoikeudet? – Jotain elämänmenosta voi kuvata muistitieto, jonka mukaan Simo oli hevoshuujari ja muutoinkin pahankurinen mies. Mitä se merkinnee? Ehkä Simoa sitenkin harmitti talon hallintaoikeuksien puute.

Hallintaoikeuden vaihtuminen

Kävi kuitenkin niin, että Simon poikapuoli Antti kuoli myös nuorena eikä hänestä tullut Perä-Paavolaan isäntää. Kun vanha isäntä Matti Pärttylinpoika 1821 kuoli, talon nuorempi väki haki immissio-oikeuksia.

Uudenmaan ja Hämeen läänin konttorissa maaherra Hjärne teki 1827 päätöksen, että kruununtalon isännys myönnetään Anna Stiina Yrjöntyttärelle hänen toisen miehensä Simo Mikonpojan edusmiehuuden alaisena (*vårdskap...under hennes sednare man Bonden Simon Michelssons målsmanskap*). Anna Stiina sai immissiokirjan.

Naisillakin oli siis oikeuksia, mutta niitä hoiti aviomies. Vaimo Anna Stiina sai asumisoikeuden sillä perusteella, että hänen poikansa talon vanhimman pojan poikana oli perinyt oikeuden ja pojan kuoltua oikeus oli langennut takaisin äidille.

Immission saaminen oli kestänyt vuosia, sillä asiasta oli tehty kantelu. Vanhan isännän toinen poika Matti oli aikoinaan lähtenyt maailmalle ja kuollut siellä. Hänen alaikäisen poikansa Juho Matinpojan äiti ja holhooja valittivat päätöksestä. Olihan Juho Paavolan toiseksi vanhimman pojan lapsi. Heidän kanteensa asiasta hylättiin Suomen Senaatin talousosastossa Helsingissä 1826 ja Anna Stiina Yrjöntyttärelle vahvistettiin kruununtalon hallintaoikeus 1827.

Asukasoikeuden siirtyminen ei ollut aivan tavomainen ja siksi se ilmeisesti ratkaistiin Senaatin talousosastolla. Maaherran päätös oli kyllä oikeudenmukainen kun tietää, että Anna Stiina ja Simo olivat vuosia tehneet työtä talon hyväksi. Asumisoikeuden ratkettua Simo Mikonpoika oli ollut talossa jo 26 vuotta.

Aikoinaan Simon oma poika Juho Kustaa lähti Tampereelle värjärin oppiin ja otti nimen Ahlvik. Ehkä hän oli havainnut, että kruununtalon isännöyden saaminen oli vaivalloista ja lähti mieluummin pois kotoa.

Tavallisesti kruununtalossa isännän vanhen tuessa talon viljelyä jatkoi poika eikä aina edes muistanut hakea asumisoikeutta vanhan isännän kuoltuakaan. Hän vain jatkoi asumista "vanhas ta muistista".

Kaavio Paavolan kruununtalon asukkaiden sukulaisuussuhteista.

Erkki Humalaisen jälkeläisiä

Matti Pärttylinpoika (isäntä 1773–1797–1821)

asukasoikeuden haltija

kuoli 1821

Matti Matinpoika
maailmalle lähtenyt
poika

Juho Matinpoika
valitti immissiosta 1826

Antti Matinpoika ♥
vihitty 1796
nuori isäntä 1797
kuoli 1797

Antti Antinpoika
s. 1798
kuoli 1818; äiti perijänä

Anna Stiina Yrjöntytär ♥
vihitty toiseen avioliittoon 1799
kuoli 1835
Asukasoikeus 1827

Simo Mikonpoika
kuoli 1835

Jälkeläisistä muodostuu
Perälän suku, ks. s. 33

Vävy kruununtalossa

Kruununtalosta omat pojat saattoivat lähteä herkemmin maailmalle kuin perintötaloista. Mutta kyllä kruununtaloon oli vävyjäkin tulossa, niin kerrotaan Perälän suvun muistitiedoissa.

Naapurin poika Antilan Antti toi 1820-luvun lopulla Perä-Paavolan Anna Stiinan ja Simo Mikonpojan tyttarelle Anna Liisalle komeat kihlat ja silkit. Kihlasilkki maksoi siihen aikaan jopa 3 hopearuplaa, joka oli hiehon hinta. Jonkin ajan kuluttua ilmeni, että kruununvoudilta oli varastettu rahaa, sulhasen lahjat olikin ostettu varastetulla rahalla. Naapurinpoikaa rangaistiin raipeilla, mikä on merkitty myös kirkonkirjaan. Anna Liisa häpesi asiaa niin, että meni talveksi Orivedelle sukulaistaloon. Sieltä hän löysi Laasolan kylästä uuden sulhasen, Seppälän Jussin eli Juho Kustaa Antinpojan. Tämä oli valmis tulemaan Perä-Paavolan kruununtaloon kotivävyksi.

Kauaa eivät Anna Liisan vanhemmat Anna Stiina ja Simo saaneet olla virallisena kruununtalon haltijoina, sillä he kuolivat perättäisinä päivinä kovaan kuumetautiin marraskuussa 1835. Perä-Paavolan kruununtalo oli uudelleen ilman virallista asujaa.

Perä-Paavolan hallintaoikeus siirtyy vävyille

Hämeenlinnan maakunta-arkistosta etsittiin tilauksestani tutkijapöydälle nippu asiakirjoja, joista ilmeni miten Paavolan puolikkaan talon asuminen järjestyi 1835 jälkeen uudelle isännälle, talon vävyille. Seuraavassa selostan arkistossa säilytettyjä asiapapereita tapahtumien mukaisessa järjestyksessä.

Talon ja tilusten katselmus 1836

Kun Havisevan Perä-Paavolan kruununtilan isäntä Simo oli marraskuussa 1835 kuollut, kihlakunnan kruununvouti Gustaf Adolph Lindström, kruunun nimismies herra vouti Carl Kris-

tian Sohlman ja kihlakunnan lautamies Kalle Kustaanpoika Mattila tulivat taloon kesäkuun 17. päivä 1836. He suorittivat laillisen talon ja tilusten katselmuksen Paavolan talonpuolikkaassa (*Hus och Ågo syn å halfva Pavola Kro-
no Hemman*). Tarkastusmiesten puolesta koko toimituskirjan (*syne instrument*) allekirjoitti G. A. Lindström, joka oli vuodesta 1835 alkaen Hämeen lääniin kuuluneen Satakunnan kihlakunnan kruununvouti.

Sohlman oli Kangasalan piirin nimismies 1824–1844 ja lautamies Kalle Kustaanpoika Mattila oli Tursolan kylästä Tavelan toisen puolikkaan isäntä ja herastuomari.

Toimituskirjassa selvitettiin ensin talon edenneet asukasoikeuden haltijat, heidän jälkeläisensä ja talon nykyiset asujat. Luultavasti talon kirstusta otettiin esille vanha arvokas paperi, emäntävainaja Anna Stiina Yrjöntyttären saama immissiokirja. Herroille ja toimitusmiehille kerrottiin, että aikoinaan asiasta oli valitettu, mutta asia oli ratkennut Anna Stiina -emännän hyväksi. Olivathan oikeudet menneet kauan sitten kuolleelle aviomiehelle Antti Matinpojalle ja sitten heidän lapselleen Antille. Kun poika Antti-kin oli kuollut, olivat oikeudet langenneet takaisin äidille eli Anna Stiina Yrjöntyttarelle. Asiat ja perimiset kirjattiin sitten tarkkaan katselmuksen toimituskirjaan eli "syynin instrumenttiin".

Seuraavaksi arvioitiin rakennus rakennukselta niiden kunto, arvo ja puutteellisuudet. Yksityiskohtaisesta toimituskirjasta selviää paljon asumiseen liittyvää.

Rakennukset muodostavat tontin ympärille pihapiirin, joka oli jaettu kahteen osaan, miespihaan ja karjapihaan. Vaikka Perä-Paavolan talo oli siirretty erilleen muista taloista avaralle mälle kylän perälle, oli yhä noudatettu kyläkunnissa käytettyä vanhaa rakennustapaa. Selaisista rakennus- ja pihajärjestelyistä oli aikanaan annettu viranomaisten toimesta ohjeita, joita ilmeisesti yhä pyrittiin noudattamaan kruununtaloilla.

Perä-Paavolan miespihassa oli kahdeksan erillistä rakennusta, joten piha oli todennäköisesti ympäriinsä rakennettu umpipiha. Paavolas-
sa oli uusi asuinpirtti, vanha pakaritupa, keski-

ikäinen asuinrakennus (*kammare*), vanha jauho- ja jyväättä, vanha ruoka-aitta, ikivanha vaate-aitta, keski-ikäinen vaateaitta, jossa oli luhti sekä keskeneräinen, uusi puuliiteri.

Vävy Jussi oli ilmeisesti ehtinyt purkaa vanhan savupirtin ja rakentaa tilalle uuden, kuten suvun muistitietokin kertoo. Maaherra oli kirjeessä patistanut nimismiehiä valvomaan, että talonpojat eivät enää asuisi epäterveellisissä savupirteissä.

Uusi asuinpirtti (*bonings pörte*) oli 12¼ kyynärää pitkä ja leveä (7,5 m), 6 kyynärää korkea (3,6 m). Siinä oli tuohista tehty malkakatto (*närfver och takvedstak*), lankuista tehty välikatto ja lankkulattia, harmaakivinen tulisija, liesi (*eldstad*) ja kolme ikkunaa. Ovi oli rautasara-noilla varustettu, mutta ilman lukkoa. Lukko määrättiin hankittavaksi ja puutteellisuuksien listalle kirjattiin sen hinta 50 kopeekkaa.

Lukko oli tarkastusmiesten mielestä tärkeä; se määrättiin hankittavaksi myös tallin, navetan, lampolan, rehuladon, akanahuoneen ja saunan oveen!

Uutta asuinpirttiä vastapäätä oli vanha asuinrakennus pakaritupa (*bagaristuga*), jossa oli porstua. Rakennuksessa oli harmaakivestä tehty leivinuuni, joten sitä käytettiin leivintupana. Pakarirakennus oli 8½ kyynärää pitkä, 7½ kyynärää leveä ja 4½ kyynärää korkea. Siinä oli myös tuohikatto, mutta välikatto oli lautaa, vain yksi ikkuna, ovelsa oli lukko ja rautasaranat. Huono ikkuna määrättiin korjattavaksi, uudet pokat ja kolme ruutua.

Uusi rakennus oli 20 ruplan arvoinen, vanha vain 5 ruplan.

Kammari oli vajaa 6 kyynärää pitkä ja 5½ kyynärää leveä ja yhtä korkea. Uuni oli tiilistä ja kivistä muurattu; siinä oli yksi ikkuna ja ovi, jossa oli lukkokin. Kammari oli aika pieni erilliseksi rakennukseksi, mutta koska se mainittiin erikseen, sillä oli oma uuni ja erilaiset ulkomitat, niin se saattoi olla erillinen mökki.

Aittojenkin mitat kerrottiin. Jauho- ja jyväättässä katto tuohinen malkakatto, siinä oli lankkulattia ja tarpeelliset laarit, samoin vanhassa ruoka-aittassa (*visterhus*). Vaateaitta eli puoli (*klädis boda*) oli saman ikäinen. Keski-ikäisessä

vaateaitassa oli luhti (*loft*). Kaikissa varastorakennuksissa oli lukko.

Kannella varustettu kaivo oli miespihassa.

Kellari, ajokaluvarasto (*redskaps hus*) ja "salainen huone" (*hemligt hus*, ulkokuusi) puuttuivat. Ne määrättiin rakennettavaksi, vieläpä niiden kokokin määriteltiin. Kellari piti tehdä harmaasta kivistä, 4 kyynärää pitkä ja leveä (2,4 m). Salaisesta huoneesta piti tehdä 4 kyynärää pitkä, 3 leveä ja 3½ korkea ja varustaa tarpeellisella sisustuksella.

Kruunun virkamiesten mielestä oli tärkeää, että kruunun talossa oli kaikki asialliset rakennukset.

Karjapihan ympärillä oli kuusi rakennusta: talli, uusi navetta sekä uusi ja vanha lammasläävä, rehulato ja vihnehuone. Tallissa oli tuohinen malkakatto, navetassa lankkukatto ja lammasläävään määrättiin tehtäväksi välikatto.

Kauempana pihasta sijaitsivat sauna, jossa oli mallas- ja pesulauteet (*badstuga med mält-och badlafva*), riihi ja riihenlato sekä keittihuone eli kota, joka oli huonossa kunnossa. Ruoka keitettiin aikoinaan ulkona kotarakennuksissa, mutta koska kota oli huonokuntoinen, oli Paa-volassa siirretty keittämään uuden asuinpirtin liedellä tai pakarirakennuksessa.

Tarkastuksen toimituskirjassa mainittiin kaikkien ulkorakennusten mitat. Talossa oli ilmeisesti rakennettu aina uusi rakennus, kun tarvittiin lisää tilaa. Käytettiin vanhaa ja uutta rakennusta rinnan, tarkastajat määräisivät vanhatkin korjattaviksi.

Rakennusten arvoksi arvioitiin 69 ruplaa, puutteellisuuksien arvo oli 29 ruplaa, mikä sisälsi puuttuvat rakennukset ja vanhoihin määrätty korjaukset.

Tiluksista mainittiin, että humalatarhaa ei ole, ja määrättiin istutettavaksi 100 tainta (määräysten mukaisten 200:n asemasta, olihan kyseessä vain talon puolikas).

Savimultapeltoja oli 12 tynnyrinalaa. Aidatut ja ladoilla varustetut niityt tuottivat 20 lastia heiniä. Kuusimetsästä riitti polttopuita ja tukkeja kotitarpeeksi. Laitumet olivat keskinkertaiset. Kylän myllyyn oli osuus, kuudesosa. Taloon ei kuulunut torppia. Kalaa sai kotitarpeiksi, vissinä vuosina myytäväksikin. Isojako oli loppunut

kauan aikaa sitten. Näin kerrottiin syynin toimituskirjassa.

Jälkipolvet saavat pikkutarkasta toimituskirjasta paljon tietoa. Kysymyksiäkin herää. Oliko siinä mainittu pirtin korkeus mitattu koko rakennuksesta vai lattiasta välikattoon? Määräsi-
kö metsästä löytyvien hirsien pituus vai kirvesmiesten taidot rakennuksen koon? Miltä tuntui kruununtalon asukkaista syynimiesten tarkastus? Talon vävy Juho Kustaa Antinpoika teki herroille selkoa talon asioista. Lienee häntä harmittanut tarkastusmiesten pikkutarkkuus. Mitä nyt lammasläävä lukolla tekee? Eikä talo mitään salaista huonetta tarvitse, on sitä tähänkin asti

kykitty tunkiolla tarpeet tekemässä; se on herrojen hienouksia. Ison kivisen kellarin rakentaminen ainakin tulee kalliiksi, hän ehkä ajatteli.

Entä vaimo? Pelkäsikö nuori Anna Liisa korkeita herroja ja tarkastajia ja pakeni pienen Miina-vauvansa kanssa ulos? Vai passasiko vieraita ja tarjoili viinaryypyn, lihaa ja leipää?

Tarkastusmiehet halusivat, että talosta olisi kruunulle vastakin tuloa ja hyötyä ja määräsivät Paavolan puolikkaan hoitajaksi (valttariksi) Juho Kustaa Antinpojan, joka vävynä oli tehnyt talon töitä jo 6 vuotta. Todennäköisesti he jopa kehottivat häntä anomaan Paavolaan immissiota eli hallintaoikeutta.

Kaavio Anna Stiina Yrjöntyttären ja Simo Mikonpojan lapsista.

Anna Stiina Yrjöntyttä —❤— **Simo Mikonpoika**

Vihitty vaimon toiseen avioliittoon 1799

kuoli 1835

Asukas oikeus 1827

kuoli 1835

Juho Simonpoika Ahlvik

värjäri Tampereella

luopui oikeuksistaan

Anna Liisa Simontytär

vihitty 1830

Juho Kustaa Antinpoika (Jussi)

saivat ½ Paavolan immission 1838

lunastivat ½ Paavolan taloa eli

Perä- Paavolan perintötaloksi 1844

Maija Stiina Simontytär

Aatisen nuori mäntä

Kruununtalon hallintaoikeuden anomien 1836

Kirjuriksi ryhtyi Fredrik Nordberg, joka osasi ruotsin kielen; ilmeisesti hän oli Paavolan toista puolikasta asuvan kruununvouden poika. Ensin kirjoitettiin avoin asianajovaltakirja, jonka alle Juho Kustaa Antinpoika piirsi puumerkinsä.

Sen valtuuttamana kirjuri laati Juho Kustaa Antinpojan nimissä anomuksen, joka osoitettiin ylhäisaateliselle Herraa maaherralle, Keisarillisen Konklaavin Pyhän Stanislauksen ritarikunnan ensimmäisen luokan, Keisarillisen Pyhän Annan ritarikunnan toisen ja Pyhän Vladimirin ritarikunnan kolmannen luokan Ritarille! Kaikki vastaanottajan tittelit kirjoitettiin paperin yläreunaan.

Sitten jätettiin runsas tyhjä tila ja anomus aloitettiin sivun alareunasta.

"Rohkenen alamaisesti Korkea-aateliselta Herraa Maaherralta ja Ritarilta anoa, että tulisin sukulaisuuden nojalla asutetuksi (immitterad) Paavolan kruununtalon puolikkaaseen Havisevan kylässä... jne ... edesmenneillä apipivanhemmillani on talon edellisestä immisiosta päätös..."

Kaikkein alamaisten palvelija

Juho Kustaa Antinpoika Paavolan talosta Havisevan kylässä ja Kangasalan pitäjässä."

Ruotsinkielinen anomus oli vastaanotettu lääninkonttorissa 12. syyskuuta 1836.

Paperin keskelle tyhjään tilaan maaherra Johan Stichaeus kirjoitti välipäätöksen, jonka lunastus oli 35 kopeekkaa. Maaherra määräsi,

että Juho Kustaa Antinpojan ja tämän vaimon Anna Liisa Simontyttären anomus pitää kuuluttaa kaikissa kihlakunnan kirkoissa. Päätöksessä viitattiin asianomaisiin säädöksiin; kuuluttaminen johtui ilmeisesti siitä, että asumisoikeutta haki talon tytär eikä vanhin poika, kuten 1811 perimysjärjestyksessä oli määritelty.

Kymmenen maaherran kuulutusta on tallella Hämeenlinnan arkistossa. Hänen keisarillisen majesteettinsa Hämeen Läänin Maaherran kuulutus luettiin joulukuussa 1836 kymmenessä Satakunnan kihlakuntaan kuuluvassa kirkossa. Kangasalan, Pirkkalan, Harjun, Vesilahden, Lempäälän, Messukylän, Teiskon, Oriveden, Ruoveden ja Kurun kirkoissa kuultiin, että Juho ja Anna Liisa Havisevan Paavolasta olivat anoneet asukasoikeyttä (*att blifwa immitterad*) Paavolan kruununtalon puolikkaaseen Havisevan kylässä, Kangasalan pitäjässä Satakunnan kihlakunnassa. Yhden yön ja vuoden kuluessa (*inom natt och år*) piti tehdä kirjallinen kantelu, jos katsoi olevansa paremmin oikeutettu talon asukkaaksi, muutoin menetti oikeutensa asiaan (*rätt och talan i saken*). Kuulutus oli ruotsinkielinen. Papin piti tietysti tulkita se yhteiselle kansalle.

Vuoden kuluttua (1837) ei ollut ilmaantunut kanteita. Perä-Paavolan Juho Kustaa Antinpoika voi jatkaa asukasoikeyden anomista Paavolan kruununtalon puolikkaaseen. Hän hankki vielä puuttuvia asiapapereita.

Juho kävi pappilassa ja pitäjänapulainen Jungberg kirjoitti papintodistuksen hänen anoppinsa Anna Stiina Yrjöntyttären jälkeläisistä sekä Juho Kustaan omasta maineesta.

Sitten Juho Kustaa kävi pyytämässä omasta kylästä Uotilan ja Antilan isännät takaajikseen (*iproprie bärigen ställt*). Omavastuista he takasivat 10 vuoden ajan, että Juho kruununtalon isäntänä hoitaa veronsa, talonsa ja velvollisuutensa. Kirjuri laati siitä sitoumuksen ja Kustaa Juhonpoika Uotila ja Matti Tuomaanpoika Antila vahvistivat takauksensa puumerkillä.

Lisäksi oli liitteenä talon edellisestä immisiopäätöksestä jäljennös, joka oli monin nimin oikeaksi todistettu.

Uusittu anomus liitteineen saapui lääninkonttoriin joulukuussa 1837.

Immissiopäätös 1838 ja sukulaisille tiedottaminen

Jo 22. päivä tammikuuta 1838 maaherra antoi immisiopäätöksen. Paavolan kruununtalon puolikkaan hallinta, nautinta ja isännöys annettiin Juho Kustaa Antinpojalle. Päätös oli pitkä 9-sivuinen asiakirja, sillä siinä luettiin kaikki liitteissä ilmenneet asiat, talo, sen sijainti, verotusarvot, edelliset asujat ja heidän jälkeläisensä, syynit, kuulutukset kihlakunnan kirkoissa, takaajat ja monet hallintaehdot.

"Keisarillisen julistuksen siltä 31. päivältä 1811 mukaan Minä katson aiheelliseksi myöntää hänelle Juho Kustaa Antinpojalle ja hänen vaimolleen Anna Liisa Simontyttärelle asumisoikeuden ja hallintaoikeuden kysymyksessä olevaan puoleen Paavolan kruununtilaan, minkä myymiseltä he turvautuvat niin kauan kuin rakennus ja asuminen pidetään kaaren mukaan laillisessa kunnossa, verot ja ulosteot maksetaan ajallaan, samoin kuin muut sopimuksessa kirjatut velvollisuudet täytetään, samoin talon katselmuksessa havaitut puutteellisuudet korjataan..."

Päätöksessä mainitaan, että siihen tyytymättömän on annettava esteettömästi anoa muutosta Hänen Majesteetiltaan, mistä kirjallinen selvitys on jätettävä 90 päivän sisällä rekisterikonttoriin Suomen keisarillisen Senaatin Talousministeriöön.

Maaherran päätös oli Kangasalla asianomaisten ja sukulaisten nähtävänä helmikuussa. Asumisoikeutta olisivat voineet anoa myös emäntävainajan, Anna Stiina Yrjöntyttären muut lapset. Värjärinoppilas Juho Kustaa Ahlvikilla Tampereelta, olisi ollut siihen talon vanhimpana poikana etuoikeus, jollei muun ammatin harjoittamisen sitten ollut esteenä.

Päiväyksiä tutkiessa näyttää siltä, että Anna Liisan veli Juho Ahlvik Tampereelta ja sisaren perhe Kesomalahden Aatisesta kutsuttiin Havisevalle. Heille toimitettiin maaherran päätöksestä jäljennös ja selvitettiin se suomeksi. Maaherran päätöksen taakse samalle paperille kirjoitettiin asiasta todistus ja heidän hyväksyntänsä 26. helmikuuta 1838. Juhlallisesti se vahvistettiin heidän nimellään ja puumerkillään. Alla oli Jo-

han Gustaf Ahlvik ja Henric Gustafsson Atinen, joka toimi vaimonsa edun valvojana, olihan hän Paavolan toisen tyttären Maija Stiinan mies. Asian todistajina olivat Fredrik Nordberg ja toisen Paavolan renkivouti Havisevalta.

Näin täydennetty maaherran päätös palautettiin Hämeenlinnaan. Asia päättyi lopulta Suomen Senaatin rekisterikonttoriin rekisteröitäväksi, jossa todettiin, että kukaan ei ollut valittanut. Lopulta päätös vahvistettiin lailliseksi.

Juho Kustaan oli vielä kolmannen kerran lähestyttävä Herra kuvernööriä ja ritaria anomuksella kesäkuun 23 p. 1838. Hän pyysi saada haltuunsa hänelle jo myönnetyn tavallisen immissiokirjan.

Juho Kustaa Antinpojan anomus on kirjattu Hämeen lääninkonttorin anomusdiarioon P-kirjaimen kohdalle heinäkuussa 1838, talon nimen mukaisesti *P* eli Paavola. Diaarin toisella aukeamalla on merkittynä, että anomuksen perusteella on myönnetty immissiokirja ja että se on sivulla 281 N:o 428.

Immissiokirja löytyikin sivulla 281 n:o 428 niteestä Hämeen lääninkonttori, Yleiset kirje- ja päätöskonseptit, päivättyinä 2. elokuuta 1838. Sivun reunamarginaalissa on merkintä P 13/41 1838, mikä ilmoittaa koko aktin, eli kaikkien asiaan kuuluvien papereiden sijainnin Hämeenlinnan maakunta-arkistossa. Ne on sidottu yhteen langalla anomuksen sisään kaikkine liitteineen ja päätöksineen.

Varsinainen immissiokirja on aikanaan lähetetty Juho Kustaa Antinpojalle ja tämän vaimolle.

Huomioita ajan byrokratiasta

Sukupolven vaihdos kruununtalossa oli monimutkainen, ainakin yli vuoden kestävä prosessi. Se kesti vielä kauemmin, jos asiassa ilmeni valituksia. Esivanhempien täytyi olla sisukkaita ja nöyriä asioidessaan ruotsinkielisten virkamiesten kanssa. Monimutkaiset, vieraskieliset asiakirjat aiheuttivat varmaan turvattuutta ja hämminkiä. Puumerkki oli luottavaisesti merkittävä avoimeen asianajovaltakirjaan. Asioiden ajamiseen ja asiakirjojen laatimiseen kului paljon

aikaa ja rahaakin. Monen paperin reunassa oli mainittu lunastusmaksu. Tietysti kirjuritkin ottivat työstään palkan.

Asioita hoidettiin byrokraattisesti, ja joskus päätöksenteossa voi ilmetä virkamiesten mieltävaltaakin ja ilkeilyä. Naisillakin oli oikeuksia, mutta aviomiehet hoitivat niitä.

Toisaalta monimutkaisilta tuntuvat anomiset ja päätökset sekä pikkutarkasti kaikki asiat kirjaavat asiakirjat takasivat talonpojallekin lakien ja asetusten mukaisen oikeusturvan. Immissiokirja turvasi talonpojalle myös häiriöttömän asuminen.

Syynt eli katselmukset olivat ehkä hankalia ja pikkumaisiakin, mutta asiallisina ne edistivät hyvää asumista ja maan viljelyä. Ne pakottivat noudattamaan viranomaisten ohjeita. Monien asiakirjojen laadinta saattoi lähentää talonpoikien ja virkamiesten välejä ja tuttavuutta, ehkä siten myös talollisen rohkeutta ajaa omia asioitaan.

Kruununtalo perintötaloksi 1844

Kruununtalon isäntänä Juho Kustaa Antinpoika mietti, pitäisikö hänenkin ostaa talonsa perintötaloksi, kuten monet kruununtalolliset siihen aikaan tekivät. Rahanmenoahan siitä olisi, perinnöksi lunastaminen maksoi saman kuin talosta meni veroa kolmena vuonna. Juho Kustaa ehkä ajatteli, että perintötalollisena hän voisi itse päättää talonsa myynnistä, sukupolvenvaihdesta ja sen ajankohdasta, kuten sitten aikanaan teki.

Epämielilyttävinä muistoina talonpojille olivat jääneet entiset ajat, jolloin rikkaat herrasväet tai virkamiehet olivat keinotellen hankkineet itselleen kruununtaloja, joilla oli esim. katovuosina vaikeuksia verojen maksussa. Vain sellainen, jolle oli myönnetty kruununtilaan immissiokirja, voi ostaa sen perinnöksi.

Kauaa ei Juho Kustaa Antinpoika ollutkaan kruununtalon isäntä, kun hän jo 1844 lunasti Paavolan puolikkaan perintötaloksi. Juho Kustaa halusi varmistaa talonsa isännöyden myös suvulleen. Perintötalon isännöys oli myös arvontokysymys. Talollinen Juho Antinpoika näh-

dään jo 1855 takaajana immissiota hakevan naapurikylän isännän Möhkölän rusthollarin anomuksessa.

Perinnöksi oston asiakirjat Kansallisarkistossa

Paavolan perinnöksi ostosta oli Kansallisarkistossa 10 erilaista paperia. Asian käsittely oli tapahtunut Hämeen lääninkonttorissa. Siihen kuului G. Finnen laatima Herra Paronille, Kuvernöörille ja Ritarille osoitettu anomus, minkä alle oli merkitty nöyrin palvelija ja palvelijatar Juho Kustaa Antinpoika ja Anna Liisa Simontytär Paavola. Tällä kerralla vaimonkin nimi oli mainittu anomuksessa, molempien nimi ja puumerkki oli myös avoimen asianajovaltakirjan alla.

Hämeen läänin maaherra Carl Reh binder, kansan suussa Ripinteri, antoi joulukuussa 1842 anomuksesta välipäätöksen; taas seurasivat kuulutukset kihlakunnan kymmenessä kirkossa. Asian käsittely jatkui vuoden kuluttua. Alamaaisella virkakirjeellä Suomen keisarilliselle Senaatille Hämeen läänin kuvernööri ehdotti perintötalon antamista Juho Kustaa Antinpojalle ja tämän vaimolle Anna Liisa Simontyttärelle. Liitteenä olivat monet paperit, mm. laskelmat lunastussummasta, merkintä maksun suorittamisesta, immissiokirjan jäljennös.

Viimeisenä asiassa oli Suomen Senaatin antama päätös ja siinä oleva verotalon kiinnekirja. Paavolasta oli tullut perintötalo.

Kiinnekirjan (*skattebref*) allekirjoitti "Helsingissä, sinä 12. päivänä heinäkuuta, vuonna yksituhhat kahdeksansataa ja neljäkymmentä neljä, Meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen armorikkaan syntymän jälkeen Suomen senaatin talousasiain osastolla L. G. Haartman".

Lopuksi

Kunnioitukseni esivanhempia kohtaan kasvoi tutkiessani kruununtalon elämää. Jokapäiväisen toimeentulon hankkimiseksi he tekivät ankaraa työtä, raivasivat, viljelivät ja rakensivat, taisteli-

vat nälkää ja tauteja vastaan. He maksoivat ras-
kaat verot kruunulle ja selviytyivät myös aika-
sa byrokratiasta. Asiapapereita tutkiessani ym-
märsin myös, mitä tavalliselle talonpojalle mer-
kitsi, kun Suomessa oli virkakielenä ruotsi.

Asiakirjojen sisältöä ratkoessani punoin mie-
lessäni monta kertomusta esivanhempieni Anna
Stiinan, Simon, Anna Liisan ja Jussin elämästä,
tuntemuksista ja kohtaloista. Osuivatkohan ku-
vitelmani edes osaksi oikeaan? Paljon on muut-
tunut 163 vuoden aikana. Kaikesta kuitenkin
näkee, että he yrittivät silloin parhaansa elämän
eteenpäin viemisessä. Heidänkin kättensä jälki
näkyi vielä Havisevan maisemissa.

Kirjallisuutta

Yrjö Blomstedt 1976: Talonpoikainen maanomistus.
– Teoksessa Hämeen historia III:2, s. 134–144.
Hämeenlinna: Karisto.

Eino Jutikkala 1957: Autiotilat ja niiden viljelyyn-
otto. – Teoksessa Hämeen historia II:1, s. 116–136.
Hämeenlinna: Karisto.

Eino Jutikkala 1958: Suomen talonpojan historia.

Eino Jutikkala 1949: Talonpojat. – Teoksessa Län-
gelmäveden seudun historia I, s. 256–284. Forssa.

Matti Kankaanpää 1995: Oman talon historia.
Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Sirkka Karskela 1992: Tilojen maanluonto ja sen
vaikutus veroihin. – Teoksessa Sukututkijan tie-
tokirja.

Sirkka Karskela 1992: Valtion toimenpiteitä väestön
ohjaukseksi. – Teoksessa Sukututkijan tietokirja.

Ilpo Kaukovalta 1931: Hämeen läänin virkamiehet
vv. 1831–1931. – Teoksessa Hämeen läänin historia
II, s. 1619–1693. Hämeenlinna, Karisto.